

С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университетінің
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Павлодарского государственного университета имени С. Торайгырова

ПМУ ХАБАРШЫСЫ

Педагогикалық сериясы
1997 жылдан бастап шығады

ВЕСТНИК ПГУ

Педагогическая серия
Издается с 1997 года

ISSN 1811-1831

№ 1 (2020)

Павлодар

Баженова Э. Д., Анесова А. Ж. Білім беру сапасын басқаруда гуманитарлық технологияларды қолдану тәжірибесі.....	126
Байкулова А. М. Жоғары сынып оқушыларын – лидерлікке тәрбиелеу ерекшеліктері.....	137
Бурдина Е. И., Жомартова А. Д. Инклюзивті білім берудің Чехиялық көрінісі: мәселелері және олардың шешілуі.....	146
Власенко С. В., Чемоданова Г. И., Корягина О. В. Курстар аралық кезеңдегі біліктігін арттыру жүйесіндегі оқу орындары басшыларының кәсіби құзіреттілігін дамыту	154
Газдиева Б. А., Фаткиева Г. Т., Сагындыкова Ж. О., Таевлұй М. В., Ахметжанова А. А., Габдуллина З. Е. Қазақстан Республикасы оқушыларының кәсіпкерлік дағдыларын қалыптастыру ерекшеліктері: енгізу және дамыту жолдары	167
Джанаева Ж. М. Ойын модельдеу инновациялық оқыту әдісі ретінде	178
Дүкембай Г. Н., Искендрқызы А. Қазақ, орыс және ағылшын тілдеріндегі айтылу салыстыру талдау және оның шетел тілін үйретудегі қолданылуы.....	187
Дюсенбаева Б. А., Кенжеғалиева М. Д. Германияда дефектологияларды дайындау	200
Ибраева Е. И. Сапа менеджменті жүйесін құру кезінде тәуекел-бағытталған тәсілді қолдану	208
Ибраимова Л. Н., Әбенова Ә. Е. Отбасында рухани құндылықтарды ұрпақ тәрбиелеуде жүзеге асыру	218
Игликов С. Т. Журналистерді оқытуда объект / субъект имиджін қалыптастыру	227
Каирбекова Б. Д., Бержанова А. 3-жастан бастап балалардың мүмкіндіктерін жетілдіру үшін мектепке дейінгі ұйым тәрбиешілерінің деонтологиялық қабілеттерін қалыптастыру	236
Кенжебаева А. Т., Заурбекова А. М. Критериалды бағалау жүйесінің бастауыш сынып оқушыларының оқу жетістіктерін бағалаудағы тиімділігі	248

Куватов А. Ж. Болашақ педагог-психолог мамандардың дайындығындағы қабілеттер мен әлеуеттің рөлі	261
Құрмантаева С. Ж., Темербаева Ж. А. А. Құнанбаевтың музыкалық мұраларының зерттелу жайы.....	268
Мейрамова С. А., Мусагожина К. К. Тыңдауға үйретуде түпнұсқалық мәтіндерде компьютерден алынған лексиканы қолданудың әсері	276
Михайлова Т. В., Дуйсекова К. К. Қазақстан Республикасында заманауи шет тілді кәсіби білім берудің даму үрдістері	283
Назарова Г. А., Кулманова Л. Биология пәні бойынша практикалық біліктілікті қалыптастыру	294
Нурбекова Ж.К., Абильдинова Г. М., Аймичева Г., Толганбайұлы Т. Л. Н. Гумилев атындағы ЕҰУ-де инновациялық технологияларды оқыту қолдануын талдауы	300
Нурғалиева М. Е. Педагогикалық толеранттылықты қалыптастыру үдерісіндегі студенттердің өздік жұмысының орны	314
Оразбек Г. М., Аспанова Г. Р. Бастауыш сынып оқушыларының сөздік қорын байытуда инновациялық технологияларды қолдану	321
Оралканова И. А. Студенттердің еріктілік қызметке әлеуметтік-психологиялық дайындығының мәні мен құрылымы туралы	329
Попандопуло А. С. Жоғары оқу орнындағы студенттерінің мотивациялық сферасы және өзін-өзі реттеу арқылы оқу үрдісінде метатанымның қалыптасу деңгейін диагностикалау	339
Пфейфер Н. Э., Пиговаева Н. Ю. Жоғары білім беру жағдайында оқытушының студенттермен оқу жұмысын ынталандыру мәселелері.....	348
Рамазанова А. А., Ерназарова Г. И., Турашева С. К., Бакирова К. Ш. STEM білім беру бағытында биотехнологияны оқытуда студенттердің ғылыми біліктілігін арттыру.....	356
Сапабеков Д. К., Мусина Ж. А. Шет тілді оқытудағы студенттерге қатысты сұрақтарды дамыту ..	367

FTAMP 14.07.13

М. Е. Нурғалиева

PhD, С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті,
Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы
e-mail: murshida80@mail.ru

**ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТОЛЕРАНТТЫЛЫҚТЫ
ҚАЛЫПТАСТЫРУ ҮДЕРІСІНДЕГІ СТУДЕНТТЕРДІҢ
ӨЗДІК ЖҰМЫСЫНЫҢ ОРНЫ**

Мақалада студенттердің педагогикалық толеранттылықты қалыптастыру үдерісінде өздік жұмысының қажеттілігі негізделеді. Қазіргі қоғам педагогтарға жоғары талаптар қояды, оған сүйене отырып, оқытушы білім беру үдерісін білім алушылардың қабілеттері мен мүмкіндіктері ескерілетіндей етіп ғана емес, сонымен қатар олардың жеке басын барынша дамытуды жүзеге асыратындай етіп құруы тиіс. Педагогикалық төзімділікті қалыптастырудағы ең тиімді әдістерге сипаттама беріледі. Педагогикалық төзімділік «адам – адам» саласы маманының кәсіби маңызды сапасы ретінде ұсынылған, ол оның кәсіби міндеттерін табысты орындауға көмектеседі. Педагогикалық толеранттылық адамдармен жұмыс істеуге қажетті ұйымдастырушылық, білім беру, ақпараттық, бақылау және т. б. педагогикалық қызметтерді іске асыру кезінде көрінеді. Бұл пәнаралық феномен ретінде педагогикалық төзімділіктің мәнін ашуға мүмкіндік береді. Жұмыс тәжірибесінен мысалдар келтіріледі.

Кілтті сөздер: педагогикалық толеранттылық, кейс-стади, портфолио, іскерлік ойын.

КІРІСПЕ

Педагогикалық толеранттылықты қалыптастыру үдерісі студенттердің аудиториялық және өздік жұмысын белгілі бір ұйымдастыруды, оның технологиялық негізін құруды талап етеді, ол диалогтық қарым-қатынастың қалыптасуына ықпал ететін студенттер мен оқытушының бірлескен іс-әрекетінің әдістері мен құралдары, сондай-ақ студенттің өзін-өзі дамытуы мен өзін-өзі жетілдіруін қамтамасыз ететін жеке жұмысы жүйесін білдіреді.

Педагогикалық толеранттылықты қалыптастыру ақпаратты есте сақтау және механикалық түрде қайта жаңғырту емес, педагогикалық толеранттылыққа жеке көзқарасты қалыптастыру, оның кәсіби қызметінде маңыздылығын

бағалау, оның тиімділігін жеке тәжірибесінде сынау, интериоризациялау мүмкіндігін болжайды.

Білім беру саласындағы болашақ мамандардың педагогикалық толеранттылығын қалыптастыру міндеттерінің бірі – студенттердің аутопсихологиялық құзыреттілігін арттыру, оның көрсеткіштеріне жеке тұлғалық қасиеттерді өзгерту бойынша мақсатты психикалық жұмысқа жеке тұлғаның дайындығы мен қабілетін; өзін-өзі бағалаудың барабар қалыптасуын; психикалық жағдайларды өздігінен реттеу дағдысының қалыптасуын; рефлексия жатады.

Бұл міндетті жүзеге асыруда студенттердің өзіндік жұмысы үлкен рөл атқарады, ол қазіргі дидактикада бір жағынан оқытушының тапсырмасы бойынша және басқаруында орындалатын студенттердің жоспарланған жұмысы ретінде, бірақ оның тікелей қатысуынсыз [1], ал екінші жағынан студенттердің өзіндік танымдық қызметін қалыптастыру әдісі ретінде анықталады.

Өздік іс-әрекет жаңа қасиеттерді қалыптастыруға мүмкіндік жасай отырып, тұлғаның дамуына ықпал ететінін атап өткен жөн. Сондықтан, өздік жұмыстарды, сондай-ақ студенттердің іс-әрекетін белсендіруге бағытталған оқыту әдістерін қолдану, олардың оқу үдерісіне тартылу деңгейі жоғары, өздік шешім шығара білу студенттердің педагогикалық толеранттылығын қалыптастырудың тиімді әдістері болып табылады.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Проблемалық жағдайды талдауды, жаңа ақпарат алуды талап ететін студенттердің шығармашылық өздік жұмысы «кейс-стади», жоба әдісі, іскерлік және рөлдік ойындар, ситуациялық тапсырмаларды талдау және т.б. сияқты белсенді оқыту әдістерінің құрамдас бөлігі болып табылады.

«Педагогикалық толеранттылық академиясы» іскерлік ойынының мысалын келтіреміз, оның мақсаты педагогикалық толеранттылықты қалыптастыру мәселесіне қызығушылығын арттыру. Студенттерге бірнеше бөлім жұмыс істейтін білім беру субъектілерінде толеранттылықты қалыптастыру мәселесі бойынша ғылым академиясының, оның бөлімшелерінің қызметін модельдеу ұсынылады. Рөлдер бөлінеді: тиісті бөлімшенің немесе бөлімнің қызметін ұйымдастыру міндеті бойынша бөлімшелер мен бөлімдердің басшылары; деректерді жинау бойынша нақты тапсырмаларды орындайтын ғылыми қызметкерлер; толеранттылықты қалыптастыру проблемасын зерттеу әдістері туралы баяндама дайындайтын инженер-зерттеуші; академия қызметкерлері сөз сөйлегеннен кейін сұрақтар қою міндеті қойылған сарапшы.

Студенттер толеранттылық түрлеріне, оның шекарасына, психологиялық негіздері мен педагогикалық толеранттылыққа қатысты баяндамалар тақырыбын

өздік таңдайды. Баяндамаларда әр бөлімнің зерттеу мәселесі бойынша есеп болуы тиіс. Одан әрі рөлге сәйкес әрбір студент өз жұмысының бір бөлігін орындайды, мысалы, баяндаманың жеке құрамын әзірлеу және ресімдеу, оны бейнелеу (презентациялар немесе суреттер дайындау), басшы барлық материалдарды жалпылайды және тұтас баяндама ретінде ұсынады. Ойынның әрбір қатысушысы баяндама барысында өзінің дәптерінде кестені толтырады, онда көрші бөлімнің «қызметкері» баяндамасының мазмұны қысқаша көрсетіледі, содан кейін талқылау барысында академияның әрбір бөлімшесінің жұмысына баға беріледі.

Студенттердің шығармашылық өздік жұмысы «ситуациялық талдау» (кейс-стади) әдісінің ішінде де көрінеді, ол туындаған проблемалық жағдайға байланысты пікірталасты көздейді және сыни ойлауды, студенттердің жалпы мәдениетін дамытуға ықпал етеді. Кейс-стади – бұл қойылған мәселенің шешімін табу үшін білімді өздік меңгеруге бағытталған әңгіме, тапсырмалар жүйесі, дискуссиядан, іскерлік немесе рөлдік ойыннан тұратын интерактивті технология.

Бұл әдіс диалогтық қарым-қатынас мәдениетін, әңгімелесушіні есту және түсіну қабілетін қалыптастырады, өзінің практикалық іс-әрекеттері нәтижесінде қандай да бір проблемалық жағдайға қатысты дәлелді ұстанымды алуға көмектеседі.

Кейс-стади әдісінің басты міндеті – студенттерге типтік педагогикалық жағдайда білім беру саласында ғылыми және практикалық құндылығы бар әлеуметтік маңызы бар құбылыстарды көруге мүмкіндік беру.

Кейстің нұсқаларының бірін суреттейміз.

Бұл жағдай орта мектепте 9 сыныпта болды. Сынып тату болып саналды, мінез-құлық мәселелеріне қатысты мәселелер болған жоқ. Бұл сыныпта жақсы оқыған Ерлан оқып, «мызғымас бала» деп айтылған. Бірақ бір күні ол готтармен танысып, онымен өзгеріс болды, ол әдеттегі келбетті ерекше қара имиджге ауыстырды, мектепке барлық қара түсті келеді, готикалық музыка мен мистикаға қызығушылық таныта бастады. Алайда, бұл оның үлгерімі мен мінез-құлқына әсер еткен жоқ. Сыныптағы балалар оны мазақтамай бастады. Ол оларға готика тек мұңлы ғана емес, сонымен бірге сиқырлы әлем, тек қауіпті емес, сонымен қатар өзінің ажарлы сұлулығымен де әдемі екенін түсіндіруге тырысты. Бірақ оны тыныштықта қалдырмады. Бір күні үзілісте дәлізден сыныпқа келіп, ол өз сөмкесін таппады. Мұқият іздегеннен кейін сыныптастарының жүздерінен күлкі көріп, портфельін қайтарып алуды сұрады, балалар оны жерлегенін айтты. Ал сабақтан кейін олар оны аулаға апарып, портфельдің «қабірінің» айналасына жерлеу рәсімін сахналай бастады. Бала мектепке бармай, балаларды жұлдыра бастады. Келесі жолы

Ерлан өз сөмкесінен өлі тышқанды тапты. Бала оны сыныпта еденге сілкіп жіберді. Мұғалім сыныпқа келгенде, Ерланға тышқанды сыныпқа алып келді деп айыптады және ата-анасын шақырды...

Кейспен жұмыс келесі схема бойынша жасалады. Оқытушының кіріспе сөзінен кейін студенттер топтарға бөлініп, кейс мәтінімен танысады. Содан кейін бұл жағдайды бірнеше жағынан талдау тапсырмасы беріледі: білім беру, әлеуметтік, этикалық, тарихи. Одан әрі студенттер сұрақтарға жауап іздейді. Мысалы, осы педагогикалық жағдай педагогикалық толеранттылық мәселесіне қатысы бар ма? Егер болса, онда бұл жағдайда қандай мәселені (-лерді) белгілеуге болады? Ерланның, оқушылар мен мұғалімнің санасында құндылықтар қақтығысы орын ала ма? Осы педагогикалық жағдайды шешуге көмектесетін қандай маңызды ақпаратты жағдайдан шығаруға болады? Осы мәселенің шешімін өзгертетін қандай да бір жағдай бар ма? Жауап негізденіз. Пікірталас барысында қандай қосымша мәліметтер алдыңыз? Сіз осы мәселені шешудің қандай үш жолын ұсына аласыз? Ең жақсы деп санаудың қандай жолы бар? Неліктен?

Содан кейін жалпы талқылау барысында оның шешімі талқыланады. Кейс-стади әдісінің қорытынды кезеңі рөлдік ойын болып табылады, онда осы жағдай педагогикалық жағдайдан шығу бойынша түпкілікті шешім қабылдай отырып, рөлдер бойынша ойнатылады.

Студенттердің аутопсихологиялық құзыреттілігін арттыру үшін педагогикалық толеранттылықты қалыптастыру үдерісінде олардың өзін-өзі тану, өзін-өзі дамыту және өзін-өзі жетілдіру саласындағы білім, білік және дағды кешенін меңгеру арқылы өзін-өзі қабылдау және өзін-өзі бағалау технологиялары (психологиялық тестілеу деректері болуы тиіс істермен салыстырғанда өзін-өзі бағалау), сондай-ақ өзін-өзі басқару технологиясы (өзін-өзі бақылау, өзін-өзі реттеу, өзін-өзі бақылау тәсілдерін қолдану және т.б.).

Педагогикалық толеранттылықты қалыптастыру үдерісін ұғыну және рефлексия үшін, сондай-ақ тұлғалық өзін-өзі дамыту үшін «Портфолио» әдісі тиімді, ол студенттер үшін өздік ынталандыру немесе өзін-өзі дамыту және өзін-өзі жетілдіру бойынша әрі қарай қызметті ұйымдастырушы болып табылады, педагогикалық толеранттылықты қалыптастыру міндеттерінің бірін шешеді. «Портфолио» мақсаты – студенттердің педагогикалық толеранттылығын қалыптастыру үдерісі бойынша өздік есеп беру, ол әр адамның жеке прогресін, оның алған білімі мен іс жүзінде қолдана білу қабілетін қадағалауға көмектеседі [2]. Бұл әдіс келесі міндеттерді шешеді: студенттердің өзін-өзі дамытуға деген уәждемесін қолдау; олардың белсенділігі мен дербестігін көтермелеу; рефлексия дағдыларын дамыту; қалыптастыру үдерісінің интерсубъектілігін дамытуға жәрдемдесу.

«Портфолио» ақпаратты жинаудың бірліктері өзін-өзі бағалау парақтары (тренинг барысында, кездесу және жеке кеңес беру топтары үдерісінде); жазбаша шығармашылық және практикалық жұмыстар (студенттердің қалауы бойынша); рефлексия парақтары; тренинг және кездесу топтары, сонымен қатар «Педагогикалық толеранттылық» тақырыбы бойынша өздік жұмыстар барысында жасалған материалдар болып табылады.

«Портфолио» – кері байланыс, педагогикалық толеранттылығын қалыптастыру үдерісі туралы ақпарат алмасу құралы. Оқытушы үдерістің өзі бақылай және нәтижелерді талдай отырып, ақпаратты алады.

Сонымен қатар, әрбір студентке педагогикалық толеранттылықты қалыптастыру үдерісінде тәжірибе кезінде басқа студенттермен, оқытушылармен, оқушылармен және басқа да білім беру субъектілерімен қарым-қатынас барысында, сондай-ақ әлеуметтік тәжірибені меңгеру және оны ұғыну үдерісінде пайда болатын уайымдар, ойлар, сезімдер және т.б. тіркелетін өзін-өзі бақылау күнделігін жүргізу маңызды. Күнделікте студенттер күнделікті өмірде және педагогикалық практикада туындайтын мәселелер де байқалады, олар кездесу топтарында талқылағысы келеді.

ҚОРЫТЫНДЫ

Қорыта келгенде, педагогикалық толеранттылықты біз қарапайым білім немесе мінез-құлық біліктері ретінде емес, бірінші кезекте білім беру саласындағы маманның жеке ұстанымы, оның өзіне, оқушыларға, олардың ата-аналарына және әріптестеріне құндылық қатынасы ретінде қарастырамыз, сондықтан білім беру саласындағы болашақ мамандардың педагогикалық толеранттылығын қалыптастырудың ең барабар психологиялық-педагогикалық тактикасы, біздің ойымызша, әрбір студенттің жеке траекториясын қалыптастыруына, педагогикалық толеранттылықтың барлық негізгі өлшемдерінде табиғи, рефлексивті, тәуелсіз және өздік қалыптасуына қолайлы педагогикалық жағдайлар жасау.

Қоғам дамуының қазіргі жағдайы педагогикалық толеранттылықты қалыптастыруды қарастыратын педагогке жаңа талаптар қояды. Жоғарыда айтылғандардың барлығын назарға ала отырып, біз педагогикалық толеранттылық оның еңбегінің тиімділігіне, сондай-ақ маманның кәсіби қалыптасуы тұрғысынан білім беру үдерісінің барлық субъектілерімен өзара қарым-қатынас жасауға ықпал ететін педагогтың кәсіби маңызды сапасы ретінде қарастырылуы мүмкін деп есептейміз.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 Педагогика и психология высшей школы : Учебное пособие. – Ростов н/Д:Феникс, 2002. – 544 с.

2 **Нурғалиева, М. Е.** Студенттердің өздік жұмысын ұйымдастыру (әдістемелік ұсыныстар) // Павлодар, «Кереку» баспасы, 2019. – 103 б.

Материал 20.02.2020 баспаға түсті.

М. Е. Нурғалиева

Место самостоятельной работы студентов в процессе формирования педагогической толерантности

Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан. Материал поступил в редакцию 20.02.2020.

М. Е. Nurgaliyeva

Place of independent work of students in the process of pedagogical tolerance formation

S. Toraighyrov Pavlodar State University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan. Material received on 20.02.2020.

В статье обосновывается необходимость самостоятельной работы студентов в процессе формирования педагогической толерантности. Современное общество предъявляет высокие требования к педагогам, исходя из которых, преподаватель должен строить образовательный процесс так, чтобы не только учитывались способности и возможности обучающихся, но и осуществлялось максимальное развитие их личности. Дается характеристика наиболее эффективных методов при становлении педагогической толерантности. Педагогическая толерантность представлена как профессионально важное качество специалиста сферы «человек – человек», которое помогает успешному выполнению его профессиональных задач. Педагогическая толерантность проявляется при реализации педагогических функций: организационной, образовательной, информационной, контролирующей и др., которые необходимы в работе с людьми. Это позволяет раскрыть сущность педагогической

толерантности как междисциплинарного феномена. Приводятся примеры из опыта работы.

In the article the necessity of students' independent studies in the process of pedagogical tolerance formation is grounded. Modern society places high demands on teachers, based on which the teacher must build the educational process so that not only the abilities and capabilities of students are taken into account, but also the maximum development of their personality is carried out. The characteristic of the most effective methods for the formation of pedagogical tolerance is given. Pedagogical tolerance is presented as a professionally important quality of a person-to-person specialist, which helps to successfully complete their professional tasks. Pedagogical tolerance is manifested in the implementation of pedagogical functions: organizational, educational, informational, controlling, etc., which are necessary in working with people. This allows us to reveal the essence of pedagogical tolerance as an interdisciplinary phenomenon. The characteristics of the most effective methods for the formation of pedagogical tolerance are given. Examples of work experience are regarded.

FTAMP 14.25.09

Г. М. Оразбек¹, Г. Р. Аспанова²

¹магистрант, Павлодар мемлекеттік педагогикалық университеті, Павлодар қ., 140000, Қазақстан Республикасы

²PhD, доцент, Павлодар мемлекеттік педагогикалық университеті, Павлодар қ., 140000, Қазақстан Республикасы
e-mail: ¹o.ali93@mail.ru; ²gulmiraramazanovna@bk.ru

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ СӨЗДІК ҚОРЫН БАЙЫТУДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Бұл мақалада авторлар бастауыш сынып оқушыларының сөздік қорын байытуда инновациялық технологияларды қолдануды айқындады.

Инновациялық технологиялар - бұл заманауи әлеуметтік-мәдени жағдайларда баланың тұлғалық дамуындағы серпінді өзгерістер есебінен позитивті нәтижеге қол жеткізуге бағытталған оқыту әдістері, тәсілдері, тәсілдері, тәрбие құралдары жүйесі. Педагогикалық инновациялар тәрбиелеу мен оқыту процестерін өзгертуі немесе жетілдіруі мүмкін. Инновациялық технологиялар педагогикалық қызмет процесінде өзінің тиімділігін дәлелдеген прогрессивті креативті технологиялар мен стереотипті білім беру элементтерін үйлестіреді. Инновациялық технологиялардың мақсаты өзінің оқу-танымдық қызметін дербес құруға және түзетуге қабілетті болашақ маманның белсенді, шығармашылық тұлғасын қалыптастыру болып табылады.

Қазіргі заманғы білім беру технологияларын қолдану арқылы сабақтар нәтижесінде бастауыш сынып оқушыларында қысығу сезімі алынып тасталады, ұялшақтықты жеңеді, ойлау логикасы және сойлеу әрекеті дамиды.

Кілтті сөздер: Инновациялық технологиялар, бастауыш сынып, технологиялар, ынта, қызығушылық, әдіс-тәсілдер, шығармашылық ізденіс.

КІРІСПЕ

Қазіргі уақытта біздің елімізде адам өмірінің барлық салаларында өзгерістер орын алуда. Бүгінгі таңда білім берудің жаңартылған мазмұнын оқыту мен тәрбиелеудің мақсаты болып табылатын функционалдық сауаттылығы қалыптасқан адам табысты, бәсекеге қабілетті болып табылады.